

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ
Књига CLXV

ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА
Књига 38

ОДБОР ЗА ПРОУЧАВАЊЕ НАЦИОНАЛНИХ МАЊИНА
И ЉУДСКИХ ПРАВА

**СТАЊЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ
МУЛТИКУЛТУРАЛИЗМА У СРБИЈИ
И ДРЖАВАМА РЕГИОНА**

ЗБОРНИК РАДОВА СА НАУЧНОГ СКУПА
ОДРЖАНОГ 10–11. ДЕЦЕМБРА 2015.

Примљено на X скупу Одељења друштвених наука од 13. децембра
2016. године на основу рецензија академика *Војислава Становчића*
и *Тибора Варадија*, професора *Вукашина Павловића*,
Маријане Пајванчић и *Тамаша Корхеца*, др *Мирјане Рашевић*,
др *Зорице Мршевић* и др *Горана Башића*

Уредници

академик

ВОЈИСЛАВ СТАНОВЧИЋ

др ГОРАН БАШИЋ

ИНСТИТУТ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

БЕОГРАД 2016

ЕТНОКУЛТУРНИ ИДЕНТИТЕТИ – ПОЛИТИКЕ ПРИЗНАЊА И ПРАКСЕ ОПСТАНКА

ГОРАН БАШИЋ*

С а ж е т а к. – Већина савремених политика мултикултуралности не одговара природи мултиетничности, коју настоји да „уреди“, „ограничи“, „обузда“. Критике политикама мултикултуралности благовремено су упутили либерални теоретичари „леве“ и „десне“ провенијенције, али и државници земаља либералне демократије. Одговори на изазове мултиетничности не би требало да су једнобразни и укалупљени у неделотворне моделе толеранције различитости. Управљање мултиетничности захтева дубља промишљања како савремене демократије, тако и либералног приступа колективним идентитетима.

Кључне речи: мултикултуралност, мултиетничност, етнокултурни идентитет, етничке границе

ТЕОРИЈСКЕ ГРАНИЦЕ

На први поглед, расправа у либералној теорији о реконцептуализацији култура и граница међу њима упућује нас на приступ који је у либералној парадигми отворен и теоријски неомеђен. Наиме, све чешће склони смо да закључимо да се у условима развијених друштвених мрежа, доминације енглеског језика и силовитог технолошког развоја убрзано бришу и потиру разлике између културних и етничких група. Логичан наставак идеолошке синтагме о „крају историје“ као коначној победи либералне теорије и праксе је расправа о почетку краја културних разлика. При томе, олако се испушта из вида то да су баш технолошки развој, напредни облици комуникација и савременог транспорта изазвали „буђење етницитета“ у другој половини 20. века, као и то да је етницитет, као облик друштвене организације, кад год је био угрожен, показао своју виталност, а често и развојне и стваралачке аспекте своје подвојене јанусовске природе.

Унутар либералне расправе о мултикултуралности постоје различити концепти, који се ослањају на, такође различита, идеолошка, филозофска и

---

* Институт друштвених наука, Београд

културна схватања. Почетно сагласје либералних мултикултуралиста о томе да традиционални либерални модел никада није био стварно примењен – односно да разлике које су пробијале границе сфере приватности и продирале у јавну, институционалну сферу да би добиле право грађанства, односно политичко, правно или административно признање, нису успеле да постигну тај циљ – нарушено је различитим погледима како на суштину и природу мултикултуралних друштава, тако и у односу на политике које би у савременим условима требало развијати.

Сер Bhikhu Parekh сматра да са становишта мултикултуралиста либерални поглед на живот не може бити проглашен јединим исправним, јер неке од његових вредности, када се у различитим културама на одговарајући начин редефинишу, могу имати универзално значење, али то није правило. Неспоразуми међу „културама“ јављају се управо због тога што либерали не могу очекивати да ће „нелибералне културе“ разумети тако што ће о њима промишљати искључиво на основу догматски потврђених либералних вредности, већ да ће то успети уколико се упусте у критички и непристрасни културни дијалог.¹

У прилог мишљењима о ароганцији и ограничењима либералног културног детерминизма Parekh износи неразумевање „западне“, Хантингтон би рекао хришћанске цивилизације, осећања Муслимана након што је Салман Ружди (Salman Rushdie) 1988. године објавио „Сатанске стихове“. Џон Л. Еспозито (John L. Esposito) такође указује на то да је западној култури, стешњеној у либералну идеологију, упркос захтевима за разумевањем мултикултуралности, тешко да схвати савремени ислам и његов културни концепт. Међутим, да је неразумевање обострано, указује нетрпељивост које поједине арапске државе испољавају према учењу и ставовима Тарика Рамадана (Tariq Ramadan), који, премда арапског и муслиманског порекла, али школован на европској традицији, указује на проблем исламског учења и практиковања вере у односу на људска права. Прилог неразумевању и учвршћивању граница између „нас“ и „њих“ истовремено даје и америчка администрација, која Рамадану, иначе професору Савремених исламских студија на Универзитету у Оксфорду, одбија 2004. године да продужи визу за рад у САД, упркос томе што је више година предавао на Универзитету Нотр Дам у савезној држави Индијана.

Када говоримо о границама и њиховој реконцептуализацији, чини се да је неопходно и сагледавање процеса ревитализација утицаја религија и значају које оне имају на очување и савремене промене етнокултурних идентитета и њихове интеракције. Предвиђања да ће секуларна либерална држава религију сместити искључиво у приватну сферу и одузети јој колективно

¹ Bhikhu Parekh, *A New Politics of Identity: Political Principles for an Interdependent World*, New York: Palgrave Macmillan, 2008.

значање признавши вероисповест људским правом које је ствар слободе избора, све више је подложно преиспитивању јер је очигледно да поједине етничке групе, посебно у дијаспори, свој етнокултурни идентитет конструишу баш око вере. Друге и треће генерације Индуса у Британији, Турака или унука миграната из арапских земаља су свесни своје вере у секуларизованом и нерелигијском западноевропском друштву. Акултурација која се огледа у променама начина исхране и одевања, односу према браку и положају жене, или заборављању језика предака није успела да подрије веру и измести је из језгра које је чврсто упориште одржања везе са земљом порекла и очувања етнокултурног идентитета. Суочени с предрасудама, расизмом и дискриминацијом, који се, упркос неоспорном труду либералних мултикултуралиста да у јавној сфери признају и заштите етнокултурне идентитете миграната и аутохтоних мањина, испољавају у друштвеним односима, придошлице и њихови потомци у религији проналазе изгубљену границу, која их обједињује и чини да се осећају сигурније.

„ОСМОЗА“ ЕТНИЧКИХ ГРАНИЦА

У основи савремених политика признања етнокултурних идентитета је захтев да државе, као персонификација сваке расправе о границама, успоставе политичке и правне услове у којима се уређује једнак базични положај свим друштвеним групама, што подразумева и развијање политика заштите етнокултурних мањина и признавања групноспецифичних права. Међутим, као што је већ речено, расправу о томе како контролисати и усмераваати по многим разбарушену и често дивљу природу мултикултуралности је тешко омеђити, систематизовати и сместити унутар парадигме једне научне дисциплине. И на теоријском и методолошком нивоу феномен мултикултуралности није могуће ограничити како због тога што су у његовој сржи поред етнокултурних идентитета и различити други групноспецифични идентитети, тако и због тога што су границе сазнања саме по себи пропустљиве и отворене за утицаје различитих дисциплина. У том смислу скромна таутологија људских права није довољна да бисмо разумели и објаснили у којим границама би требало уредити правну заштиту идентитета миграната или аутохтоних мањинских група.

Прилог размишљањима о новом концепту границе је свакако и идеја Вила Кимлике (Will Kymlicka) да су у савременим условима етничке групе лимитрофна подручја, у којима се одвија приближавање и преклапање приватне и јавне сфере. Односно, уместо да појединац буде диференциран на две поларизоване зоне, унутар којих настоји да дефинише свој идентитет, друштвени простор је код либералних мултикултуралиста подељен између

централне монокултурне зоне, у којој мање-више учествују све друштвене групе, и на мноштво периферних зона, у којима свака група располаже својом аутономијом.² Невоља с овим концептом је у томе што се одвија у оквиру доминантног дискурса који државу поистовећује са нацијом, односно он подразумева да један мултикултурални захтев може бити уобличен само у односу на монокултуралну већину која има контролу над политичким и правним апаратима унутар једног правног система. Искорак у односу на традиционални либерални модел је у квалитативно успешнијем сагледавању друштвене кохезије. Наиме, док класични либерализам друштвену кохезију смешта у поље императивне лојалности појединаца унутар хомогеног јавног простора, мултикултуралисти ово поље отварају и чине пропулзивним на релацији монокултурни центар – аутономија групних идентитета. Аутономија је призната групама као израз заштите њихове аутентичности, али је јасно задржана и монокултурална зона расподеле заједничких добара.

Кимлика је овај модел тематизовао као мултикултурално грађанство, као пожељни друштвени хабитус за успостављање посредовања између јавне и приватне сфере. Циљ је да се омекшају лимеси који индивидуу цепају на јавну и приватну особу, односно да се успостави равнотежа између специфичности групе којој појединац припада и његовог грађанског статуса, односно да се флексибилним политикама признања етнокултурних идентитета, поред заштите универзалних либералних вредности, попут људских права и држављанства, обезбеди и заштита културне аутохтоности група.

Овај модел „пропустљивих“ личних и колективних етнокултурних граница конструисан је тако да измири напетости између концепта грађанске индивидуалности и отпорности колективних културних идентитета на различите политике „таљења“ различитости. Сходно томе политике мултикултуралности засноване на либералном дискурсу подразумевају да је, ако не императивно, а оно бар пожељно да грађани прихвате понуђене концепте социјеталности. Једно од основних питања је како да људи преладају свој лични однос према увреженим вредностима, идентитету и колективним представама о улози сопствене групе у историјским процесима? У том смислу требало би подсетити на расправу о националном идентитету коју је књигом *Who Are We? The Challenges of Americas National Identity* покренуо амерички политиколог Самјуел Хантингтон.³ Творац контраверзне пројекције о сукобу цивилизација, који је почетком 90-их предвидео да ће се постхладноратовска подељеност света проширити по границама осам доминантних цивилизацијских кругова, у чијим основама је религијски идентитет

---

² Andrea Semprini, *Multikulturalizam*, Beograd: CLIO, 1999.

³ Samuel Huntington, *Who are we? The Challenges to America's National Identity*, New York: Simon & Shuster Paperbacks, 2005.

заједница,⁴ поменутом књигом је, разматрајући изазове америчког националног идентитета, отворио расправу у вези са очувањем „мита“ о протестантској, „белој“ Америци. Упркос све већем отварању либералне елите и мултикултуралиста према признавању идентитета и космополитизму, Хантингтон је упозоравао на то да је већина „обичних“ Американаца националистички и етноцентрично оријентисана.⁵ Суочавање са савременим друштвеним променама условило је преиспитивање колективног идентитета нације. Основна питања која су тематизована у бројним расправама односе се на то да ли ће савремени идентитет америчког друштва претрпети промене које ће трајно изменити национални карактер стубова америчког система.

Насупрот либералним мултикултуралистима и проглобалистима, који су сматрали да се расправа о променама идентитета америчког друштва помера од постетничког⁶ и пострасијалног, ка постмултикултуралном дискурсу,⁷ конзервативни монокултуралисти, попут Хантингтона, упозоравали су на то да ће се почетком 21. века америчко друштво суочити са продубљивањем културних јазова, а и са оштро израженом политичком фрагментацијом уколико се администрација приклони политици признавања различитих културних идентитета.⁸ На овакав закључак су упозоравала истраживања о

---

⁴ Samuel Huntington, *Political Order in Changing Societies*, New Haven: Yale University Press, 1968.

⁵ Alan Wolfe, "Native Son: Samuel Huntington Defends the Homeland", *Foreign Affairs* 83/3 (2004): 120–125.

⁶ Дејвид Холингер, *Postethnic America – Beyond Multiculturalism*, New York: Basic Books, 2000.

⁷ Мултикултуралном концепту на руку су ишле и политичке прилике, односно настојања демократа да на председничким изборима 2008. и 2012. године истакну кандидате чији је лични идентитет дубоко укореењен у идентитете група које су током развоја мултикултуралног покрета наметнуле своје политичке и културне захтеве.

⁸ Бојазан да би напуштање организовања изборног система по принципу већинског модела и чињење уступака мањинама – било Афроамериканцима или Хиспаноамериканцима, било политичким – кроз приближавање или потпуно усвајање пропорционалног изборног система, представљало увод у „балканизацију“ Америке, присутна је како међу конзервативцима, тако и међу либерално оријентисаним стручњацима, Amy J. Douglas, "Proportional Representation: Empowering Minorities or Promoting Balkanization?", *The Good Society: The Newsletter of the Committee on the Political Economy of the Good Society* 5/2 (1995): 47. Иако не постоји сумња да би спровођење избора по пропорционалном моделу обезбедило правичнију заступљеност различитих мањина у политичким институцијама, страхује се да би тиме био трајно подривен двопартијски систем, на којем почива демократска стабилност институција. Једно од питања које је отворено у расправи о изборним моделима у мултикултуралним друштвима је дефрагментација политичког поља по линијама друштвених расцепа, односно преношење заострених друштвених противречности у политичке институције, чиме се слабе позиције заговорника управљања, односно превенције конфликта из екстерних, изванполитичких центара моћи. С друге стране, демократски капацитет политичког система је озбиљно нарушен уколико се не обезбеде услови

америчком националном идентитету,⁹ која су указивала на промене перцепција америчких грађана, који су, упркос високом проценту (84%) сагласности око јединствених веровања и вредности, сматрали да је амерички национални идентитет подривен, односно да је присутна дефрагментација националног идентитета по линијама етничких и културних подела (80% белог становништва САД, 86% Афроамериканаца и 74% Хиспаноамериканаца обухваћених истраживањем). Овакви ставови указују на то да промишљања о идентитету савременог америчког друштва морају обухватити и вредности које представљају како демократске стубове друштва, тако и историјски холизам, који је условио то да је „јединство различитости“ изграђено у имигрантском друштву, које је идентитет, између осталог, формирало и кроз сукоб са домородачком културом и дуготрајно сазревање и таљење културних различитости. Према закључцима пројекта „Бредли“: „Будуће генерације Американаца знаће мање од својих родитеља о америчкој историји и оснивачким идеалима Америке. Такође, више је Американаца који су свесни онога што нас раздваја него онога што нас уједињује. Постоји опасност да од мноштва у једном – *E Pluribus Unum* – дођемо до супротне позиције.“¹⁰

С друге стране, у европском политичко-културном контексту отворено је питање односа идентитета Европске уније и мноштва аутохтоних и алохтоних етничких и националних идентитета укоренењених у снажну митологију националне државе. Настала на оригиналној идеји, без упоришта у историјском или компаративном искуству, Европска унија, нарочито након проширења, настоји да у широки политички и социјални простор утка мноштво културних идентитета. Чини се да се у савременом свету једино о Европској унији може говорити као о заједници која гради свој мултикултурални простор, а парадокс је у томе што се европски мултикултурализам састоји из еклектичког, а не синергичног мноштва етнокултурних идентитета. Балибар и Валерштајн су укоренењеност европских народа у примордијални етницитет дефинисали као фиктивни етницитет, као место разграничења које разоткрива двоструку природу појма народ – као имагинарне заједнице сроднички и традицијом повезаних појединаца и као носиоца колективног представништва, грађанства и права.¹¹

У расцепу између два културна наслеђа савремена Европа настоји да разреши основну дилему да ли је уопште могуће у условима снажних

за политичку репрезентацију маргиналних друштвених група, Goran Bašić, „Multikulturalnost i građanska participacija“, *Pravo i politika* 1/2 (Novi Sad 2008): 131–149.

⁹ Bradley Project of Americas National Identity, www.bradleyproject.org.

¹⁰ www.bradleyfdn.org/On-Lion-Letter/ID/288/America-is-facing-an-identity-crisis-Bradley-Project-on-America39s-National-Identity-finds.

¹¹ Etienne Balibar and Immanuel Wallerstein, *Race, Nation, Class: Ambiguous Identities*, London – New York: Verso, 1977.

етнокултурних или националних држава, које, као и народи који их настањују, имају дубоко укоренење традиције и идентитете, упустити се у конструисање супранационалног идентитета – Европљанина. Балибар сматра да у процесу изградње грађанског идентитета, односно Европе грађана сваки народ у поље изричитих европских права и дужности уноси претходну, изворну националну припадност, чиме доприноси идеји отворене, грађанске транснационалности.¹²

Међутим, Брежит (*Brexit*), а пре тога и расправа вођена у вези са усвајањем Устава Европске Уније и својевремено одбацивање Лисабонске агенде динамичног развоја ЕУ на референдуму у Ирској, показале су да поједине државе европску заједницу и даље више виде као економску и трговинску унију, а мање као наднационални политички и културни простор, те да ће се нерадо одрећи сопствене аутономије и свесрдно је пренети на институције Уније. Чини се да је још сложеније питање како одредити заједнички културни идентитет „нове“ Европе. Уосталом, могу ли се јасно дефинисати одреднице таквог идентитета и одредити његови дистинктивни лимеси у односу на друге регионалне идентитете? Поред тога, уколико се ови услови и испуне, има ли се у виду на који начин ће нови таласи миграната и азиланата из нелибералних афричких и азијских култура утицати на будући јединствени европски културни простор.

У том контексту, а убудуће ће бити још више разлога, неопходно је сагледати како да се помире универзални принципи уставних демократија и партикуларни захтеви различитих култура за институционалним признавањем идентитета који у својој примордијалној основи садрже вредности које су у супротности са начелима концепта универзалне заштите људских права. Слободан Дивјак, уочавајући ову напетост идентитета коју у савременим либералним демократијама стварају имигрантске и културно различите групе, примећује да су: „Имигранти неретко представници нелиберализованих култура које од појединаца захтевају да некритички прихватају традицијом етаблиране праксе и обичаје своје културне заједнице, које, дакле, од појединаца очекују да буду инструменти за репродуковање особене традиције, која је у основи културног идентитета те заједнице. Стога се нелиберализоване културе према либералним принципима и идеалима, као што су право на другачије мишљење, слобода вероисповести, једнака права за све, забрана суровог, нехуманог и деградирајућег третмана жена и људи, деонтолошка идеја самозаконодавства и индивидуалне аутономије, односе као према нечему што доводи у питање дигнитет њихове традиције и што тежи да је дезинтегрише.“

У том контексту требало би схватити пропаст „политика мултикултуралности“, које су са пуно самокритичности прокламовали пре свих европски државници. Немачка канцеларка Ангела Меркел је тврдила да

¹² Etjen Balibar, *Mi, građani Evrope?*, Beograd: Beogradski krug, 2003.

мултикултурални концепт, према којем људи живе сретно једни крај других, није успео.¹³ Бивши француски председник Никола Саркози је рекао да је мултикултурализам промашен концепт и позвао је на обнављање француског идентитета: „Превише смо били усредсређени на идентитет особа које долазе, а недовољно на идентитет државе која их је примила.“¹⁴ Критикама политика мултикултуралности придружио се и тада актуелни британски премијер Дејвид Камерон, који је сматрао да је дугогодишња политика Енглеске била промашај и позвао на бољу интеграцију младих муслимана, како би се лакше борили са растућим „домаћим“ екстремизмом.¹⁵ У јавности су мање биле запажене изјаве бивших премијера Шпаније Хосеа Марије Азнара¹⁶ и Аустралије Џона Хауарда,¹⁷ који су такође сматрали да политике мултикултурализма нису биле успешне у интегрисању имиграната. Сва ова мишљења, саопштена од септембра 2010. до фебруара 2011. године, буде знатижељу у вези са способностима и искреношћу администрација поменутих држава да спроведу корените реформе и да у политички, културни и социјални простор савремене либералне државе имплементирају принцип етнокултурне правде. Мало је вероватно да су сазнања о ограничениости политика мултикултурализма заснованих на признању и заштити идентитета етнокултурних мањина сазрела истовремено на широком простору савремених либералних демократија.

Мало вероватно кажем, јер су јасна упозорења и критике постојале. У том смислу требало би поменути да је Савет Европе, чија се сврха огледа у остваривању демократије и људских права, подстакнут изјавама званичника водећих држава Европске уније, припремио документ „Живети заједно – усклађивање различитости и слобода у Европи XXI века“,¹⁸ којим је упутио европској политичкој јавности више питања у вези са будућношћу Европе. Документом се недвосмислено поручује да би одступање од прокламованих европских вредности могло имати далекосежне и свеобухватне последице по читаву Европу, поготово због тога што се економска криза пренела на сферу друштвених и грађанских односа, што је озбиљно нарушило концепт мултикултурализма, на коме почива Европа и Европска унија.

У овом документу, који у европској јавности није имао значајнијег одјека, побројани су најзначајнији друштвени проблеми савремене Европе: пораст нетолеранције према имигрантима; све већа подршка ксенофобичним и популистички настројеним политичким странкама; тешко искорењивање

¹³ *Guardian*, 17. новембар 2010.

¹⁴ *The Telegraph*, 11. фебруар 2011.

¹⁵ *BBC News*, 5. фебруар 2011.

¹⁶ *The Washington Times*, 16. фебруар 2011.

¹⁷ *The Telegraph*, 29. септембар 2010.

¹⁸ <http://www.coe.int/t/dg4/highereducation/2011/KYIV%20WEBSITE/Report%20on%20diversity.pdf>.

дискриминације; појава обесправљене популације; постојање паралелних друштвених „енклава“ унутар држава; исламски екстремизам; ерозија демократских слобода; латентни сукоб између слободе вероисповести и слободе изражавања. Аутори овог документа, следећи идеју Ерика Хобзбаума (Eric Hobsbawm) о томе да се формирању националних, етничких и других митова морамо одупрети моментално – док се они још формирају, упутили су европским политичким, друштвеним институцијама и елити 59 препорука са циљем да их мотивишу да преузму конкретну одговорност за очување европских вредности, пре свега, мултикултуралности.

Чини се да савремени изазови са којима се Европа суочава указују на то да је порука овог документа занемарена и да су шансе за поправљање стања мање него што су биле у време када су се критике мултикултуралиста нештедимице делиле. Штавише, одговор на изазове мултикултурализма све више се консолидује око визије „мишићавог“ либерализма, који подразумева промену политике према идентитетима етнокултурних мањина. Заговорници различитих либералних политичких традиција сагласни су са тим да би савремене државе требало да супституишу бесплодне политике толеранције мањинских заједница чијим праксама се нарушавају либералне вредности политикама изградње заједничког националног идентитета отвореног за све. Дакле, према овим мишљењима, која су све доминантнија, делотворна интеграција миграната у европска друштва јесте асимилација, чиме се расправа о границама мултикултуралности поново консолидује око либералног принципа грађанства.

Негоумице и мојући одговори

Одговор на растуће изазове мултикултуралности, признавали је или не, не би требало да се заснива на једнообразном моделу, поготово не на решењима за којима се посезало у прошлости. Мултиетничност је динамичан и сложен друштвени феномен, у њему су укорењене традиције, културне и језичке различитости, различити стилови живота и вредносни системи, међу којима често постоји несасгласје, али мултиетничност је увек одраз савремених социјалних, политичких, економских прилика и не трпи једнообразне политике мултикултуралности.

Историјске империје, које су били глобални политички концепти, нису имале правремене и делотворне одговоре на захтеве које су пред њих постављале различите културе, а савремено друштво је више мултиетнично него што су оне биле. Не тврдим да су етничке и културне различитости биле разлози због којих су историјске империје нестале са политичке мапе, али чињеница је и то да је мултиетничност утицала на слабљење њихове моћи.

Најзад, не би требало сметнути с ума то да је пропаст Аустроугарске империје заснован на сукобу начела легитимитета, који је извориште имао у феудалном наслеђу, и начела етницитета, тематизованом у грађанској, просветитељској политичкој филозофији.

Узимајући у обзир сложеност и динамику глобалних прилика, као и изазове мултиетничности, пре осмишљавања одговора у вези са политикама мултикултурализма, требало би промислити о приликама и токовима који утичу на савремено друштво. У вези са тим, требало би имати на уму то да се поменуће критике мултикултуралности изазване првенствено сучељавањем европских друштава са имиграционим културама и исламом не могу *a priori* применити на мултикултурална друштва на југоистоку и у средњој Европи. На овом простору сложеност етничких, културних и верских идентитета је укореењена у аутохтоне, аутентичне европске културе и нације и, уколико се тежи политичкој стабилности и очувању безбедности у региону, требало би развијати политике интегративне мултикултуралности, које су јасно дистинктивне од било каквог модела асимилације. У том контексту није наодмет подсетити на то да је у савременом добу мултикултурализам доживео први пораз управо на овом простору. Пре четврт века девастирана је југословенска политичка, привредна и културна заједница настала на класичном европском идеалу прожимања различитости и заједничких интереса. Европска политика је тада усхићена митом о „Крају историје“ пропустила прилику да очува веру у мултиетничност као политичку реалност.

Последице распада југословенског мултикултуралног простора још нису отклоњене и радикалне промене успостављених националних политика мултикултуралности, ма какве оне биле, ризик су по крхку регионалну безбедност. Инсистирање на асиметричним моделима заштите права етнокултурних мањина је ризично за друштва у централној и југоисточној Европи, јер је у том случају мера заштите права етнокултурних мањина минимум стандарда који одређују ауторитети који у првом плану имају намеру да успоставе ред у државама „старе“ европске демократије. С друге стране, не треба занемарити чињеницу да је мултиетничност ових друштава различита и да су њена битна обележја чврста повезаност националних култура, територијализација и бројност етничких група, те снажна противљења концептима политичке и територијалне аутономије.

На „европском плану“ мора се водити рачуна о томе да су европоцентричност и дискриминација имигрантских култура, нарочито у области запошљавања, затворили врата интеграције генерацијама имиграната, који су, уместо да баштине тековине успостављених политика мултикултуралности и теже друштвеној укључености, остали у границама својих религијских идентитета, који нису имали шансу да буду предмет критичких самопропитивања. Тиме су нараштаји младих муслимана рођених и образованих

у Европи усмерени ка томе да се приклоне радикалним интерпретацијама ислама. У условима екстремизма изградња заједничког идентитета, којем се тежи заговарањем асимилационистичког модела, теже је оствариво него што је могуће спровођење мултикултуралног обрасца толеранције различитости.

Најзад, глобално гледано, идеал неутуђивог „трагања за срећом“, који је институционализовала либерална теорија, представља људску потребу и универзално право. Овај идеал је укореењен у срж либералне демократије и кроз историју је био покретач промена сваке врсте, зато је тешко поверовати у то да се он може ускратити људима који у потрагу за срећом долазе из друштва која нам нису културно блиска. Одустајање од једнакости шансе за либерализам би било исто што и одустајање од концепта заштите приватне својине. Или скоро исто.

На овом месту долазимо до затварања круга расправе о неуспешним мултикултуралним политикама. Наиме, у конструкцији свог дијалогског концепта мултикултуралности британски филозоф индијског порекла Bhikhu Parekh истиче да је посебност политичких покрета који су се јавили последњих деценија 20. века у томе што су заговарали и заступали интересе „посебних“ група, чији су се животни стилови разликовали од култура главног тока и који су због тога били обесхрабровани. Разумевајући хетерогеност тих покрета, Парек налази да је отпор друштвеном притиску хомогенизације и асимилације њихових идентитета нит која их повезује. Ове групе одлучно захтевају признање својих идентитета и превазилазе уврежену хришћанску флоскулу о толеранцији идентитета, која подразумева прихватање валидности друштвеног неодобравања. С једне стране, ови покрети инсистирају на правним и политичким реформама које подразумевају институционално признавање посебности које заступају, а с друге стране, јавну афирмацију различитости, односно промене у начину мишљења и у вредносном систему. И кључно – Парек њихове захтеве не посматра периферно, већ, настојећи да спозна њихову структуру и условљеност, долази до закључка да су они укореењени у захтевима за прерасподелом друштвене правде и добара. Стога, ови покрети нису сконцентрисани само на признање идентитета, већ у суштини захтевају дубље социјалне промене. Због тога политике изградње заједничких идентитета отворених за све нису одговор на захтеве савремених политичких покрета.

Чини се да би реформу европског поимања мултикултуралности требало осмислити на трагу идеја које је 2008. године са Британцима поделио англикански надбискуп Рован Вилијамс (Rowan Williams), који је заговарао да се британским муслиманима дозволи да у низу области уведу шеријатско законодавство. Он је сматрао да је увођење шеријатског закона у Велику Британију неизбежно и због тога је заговарао „конструктивно прилагођавање извесним аспектима муслиманских закона“. Као аргумент наводи се

чињеница што у Великој Британији већ постоји могућност да Јевреји у неким аспектима следе јеврејске законе. У том смислу, надбискуп је предлагао да у сфери брачног законодавства муслиманима треба омогућити да изаберу под чију јурисдикцију желе – британског или шеријатског закона, али и то да, без обзира на избор јурисдикције, имају и могућност жалбе редовном суду.

Ризик надбискуповог предлога је у томе што се њиме подрива једно од основних либералних начела – једнакост пред законом, али размишљати на трагу његове идеје је инспиративније и просперитетније од идеје асимилације мањинских културних идентитета или доношења прописа о ношењу бурки и хиџаба. Поред тога, доследна политика признавања етнокултурних идентита и њихових пракси развијена у концепту мултикултурног грађанства могла би да доведе и до радикалног одступања од логике поштовања универзалних људских права. У том случају било би потпуно легитимно да се призна право муслиманима да уреде друштвени живот своје заједнице према шеријатском праву, које је у многим одредбама у супротности са међународним правом и националним правним системима модерних либералних држава.

Корак даље у трагању за интегралном политиком мултикултуралности је либерална аргументација да индивидуални интегритет, по правилу, чини све чему је човек склон у оквиру слободног грађанског избора, па према томе и у вези са обичајима које негује, религијом, језиком и да свако има, ако ништа друго, онда подједнаку моралну заштиту у вези са особеним стилем одевања, исхраном, молитвом. Изгубимо ли веру у морални поредак који штити ове особености, нема гаранције да се нећемо вратити у претхобсовско стање духа.

У крајњем случају, признавање идентита и на њима заснованих права аутохтоних и алохтоних етнокултурних мањина захтева и промишљања о стању демократије у савременом свету. Очито је да нису сва друштва демократска, али ни то да друштва настала на просветитељској традицији нису једнако демократска. Њихов социјални капитал није исти и прихватање и јачање демократских процедура и институција не значи само по себи да је реч о демократским друштвима у пуном смислу речи. У таквим околностима мултиетничност захтева оригиналне политике мултикултуралности, с једне стране, вешто уткане у демократски поредак, а са друге стране, усмерене ка интеграцији и очувању аутентичних идентитета етнокултурних мањина.

ЛИТЕРАТУРА

- Balibar, Etienne and Immanuel Wallerstein. *Race, Nation, Class: Ambiguous Identities*. London – New York: Verso, 1977.
- Balibar, Etjen. *Mi, građani Evrope?* Beograd: Beogradski krug, 2003.
- Barth, Frederik. *Ethnic groups and boundaries, The social organization of culture difference*, Oslo: Universitetsforlaget, 1969.
- Bašić, Goran. „Multikulturalnost i građanska participacija“. *Pravo i politika* 1/2 (Novi Sad, 2008): 131–149.
- Douglas, Amy J. „Proportional Representation: Empowering Minorities or Promoting Balkanization?“. *The Good Society: The Newsletter of the Committee on the Political Economy of the Good Society* 5/2 (1995).
- Holinger, Dejvid. *Postethnic America – Beyond Multiculturalism*. New York: Basic Books, 2000.
- Huntington, Samuel. *Political Order in Changing Societies*. New Haven: Yale University Press, 1968.
- Huntington, Samuel. *Who are we? The Challenges to America's National Identity*. New York: Simon & Shuster Paperbacks, 2005.
- Kymlicka, Will. *Multikulturalno građanstvo*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2003.
- Parekh, Bhikhu. *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory*. Harvard UP, 2002.
- Parekh, Bhikhu. *Europe and the Muslim Question: Does Intercultural Dialogue Make Sense?* Amsterdam: Amsterdam University Press, 2007.
- Parekh, Bhikhu. *A New Politics of Identity: Political Principles for an Interdependent World*. New York: Palgrave Macmillan, 2008.
- Ramadan, Tariq. *The Quest for Meaning: Developing a Philosophy of Pluralism*. UK: Penguin, 2010.
- Ramadan, Tariq. *What I Believe*. OUP USA, 2009.
- Ramadan, Tariq. *Radical Reform, Islamic Ethics and Liberation*. OUP USA, 2008.
- Sempriani, Andrea. *Multikulturalizam*. Beograd: CLIO, 1999.
- Wolfe, Alan. “Native Son: Samuel Huntington Defends the Homeland”. *Foreign Affairs* 83/3 (2004): 120–125.

Goran Bašić

ETHNO-CULTURAL IDENTITIES – RECOGNITION
POLICIES AND SURVIVAL PRACTICES

S u m m a r y

Most modern policies of multiculturalism are not in accord with the nature of multi-ethnicity as they seek to ‘put it in order’, ‘limit’, or ‘restrain’. Multiculturalism policies have been readily exposed to criticism by liberal theorists of both the ‘left’ and ‘right’ orientation, as well as by the statesmen of the countries of liberal democracy. The answers to the challenges of multi-ethnicity should not be uniform and limited to ineffective models of tolerance for diversity. The management of multi-ethnicity requires deeper contemplation of both modern democracy and the liberal approach to collective identities.

323.15(497.11)(082)

323.15(4-12)(082)

316.7(4-12)(082)

МЕЂУНАРОДНИ научни скуп Стање и перспективе мултикултурализма у Србији и државама региона (2015 ; Београд)

Стање и перспективе мултикултурализма у Србији и државама региона : зборник радова са научног скупа одржаног 10–11. септембра 2015. / уредници Војислав Становчић, Горан Башић. – Београд : Српска академија наука и уметности : Институт друштвених наука, 2016 (Београд : Развојно-издавачки центар Графичког инжењерства Технолошко-металуршки факултет). – XI, 442 стр. : илустр. ; 25 см. – (Научни скупови / Српска академија наука и уметности ; књ. 165. Одељење друштвених наука, Одбор за проучавање националних мањина и људских права ; књ. 38, ISSN 0354-4850)

На спор. насл. стр.: State and Perspectives of Multiculturalism in Serbia and the Countries in the Region. – Текст ћир. и лат. – Тираж 500. – Стр. IX–XI: Предговор / Горан Башић. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија уз сваки рад. – Summaries.

ISBN 978-86-7025-710-8 (САНУ)

ISBN 978-86-7093-169-5

1. Ств. насл. на упор. насл. стр.

а) Националне мањине – Србија – Зборници б) Националне мањине – Југоисточна Европа – Зборници с) Мултикултурализам – Југоисточна Европа – Зборници

COBISS.SR-ID 228577036